

6. Наказ Держмитслужби України від 07.04.2011 р. № 289 “Про затвердження Положення про Департамент боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.customs.gov.ua>.
7. Пашко П. В. Інституційний механізм реалізації митної політики / П. В. Пашко // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 153–155.
8. Пашко П. В. Основи митної справи в Україні : підручник / П. В. Пашко. – К. : Знання, 2008. – 651 с.

Рецензенти:

Десятнюк О.М. – доктор економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри фінансів та банківської справи Чортківського інституту підприємництва і бізнесу Тернопільського національного економічного університету;

Кульчицька Н.Є. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та банківської справи Чортківського інституту підприємництва і бізнесу Тернопільського національного економічного університету.

УДК 336.13.051: 339.9

ББК 65.26

Глібчук В.М., Кісь Г.Р.

**СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА
ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ**

ПВНЗ “Галицька академія”
76006, м. Івано-Франківськ
вул. Вовчинецька, 227

Анотація. У статті визначено сутність поняття “державний борг”; проведено аналіз стану державного боргу України та досліджено його вплив на економічний розвиток країни; запропоновано заходи щодо удосконалення механізму управління державним боргом в умовах нестабільної економіки України.

Ключові слова: зовнішня заборгованість, державний борг, стан, проблеми, джерела, наслідки.

Annotation. In the article certainly essence of concept “national debt”; the analysis of the state of national debt of Ukraine is conducted and it is investigational his influence on economic development of country; measures are offered on the improvement of mechanism of management by a national debt in the conditions of unstable economy of Ukraine.

Key words: external debt, national debt, state, problems, sources, consequences.

Вступ. Державний борг є методом мобілізації ресурсів до державного бюджету, інструментом регулювання грошово-кредитної сфери та платіжного балансу країни. Однак великі розміри державного боргу України, а також, відповідно, зростання витрат на його обслуговування стають основним тягарем для державного бюджету та одним із чинників економічної і фінансової нестабільності. Тому визначення впливу державного боргу на економічний розвиток України набуває особливої актуальності.

Важливу роль у теоретичному й емпіричному дослідженнях проблематики державного боргу відіграють праці Т.П.Вахненка [1; 2; 3; 4], О.Д.Заруби [5], Н.О.Кухарської, С.К.Харічкова [8], О.Г.Осауленка [10], І.М.Школа, В.М.Козменко, О.В.Бабінської [13].

Однак слід зазначити, що у вітчизняній фінансово-економічній літературі бракує ґрунтовних науково-практичних розробок про причини, особливості формування, допустимі межі та соціально-економічні наслідки державного боргу.

Постановка завдання. Дослідження теоретичних основ та прикладних проблем світової кризи заборгованості зумовлює постановку таких цілей:

- визначити сутність поняття “державний борг”;
- провести аналіз стану державного боргу України;
- дослідити вплив державного боргу на економічний розвиток країни-боржника.

Результати. Проблема економічного відставання країн, що розвиваються, особливо проявляється в кризі заборгованості. Глобальна заборгованість – одна з характерних особливостей сучасної світової економіки. Сьогодні у світі неможливо знайти державу, яка спроможна була б обходитися без боргів: внутрішніх чи зовнішніх. До перших, як правило, вдаються індустріально розвинуті країни, до других – країни, що розвиваються.

Сьогодні серед учених-економістів немає єдиної думки щодо визначення сутності державного боргу. Так, В.Федосов, С.Огородник і В.Суторміна вважають, що “державний борг – це сума заборгованості за випущеними й непогашеними внутрішніми позиками, а також сума фінансових зобов’язань країни щодо іноземних кредиторів на певну дату” [12].

І.Ключников, Ю.Пашкус і Н.Расков убачають суть державного боргу в сукупності кредитно-фінансових відносин, що виникають у зв’язку з переміщенням капіталів із національного приватного сектора чи внаслідок кордону в державний бюджет на основі запозичення [6].

А.Панчук стверджує: “Державний борг – це сума накопичених зобов’язань держави, враховуючи відсотки за користування позиченими коштами” [11].

На нашу думку, найбільш повним є визначення, наведене в [1]: “Державний борг – це сума фінансових зобов’язань сектора загального державного управління, які мають форму договірних, стосовно внутрішніх і зовнішніх кредиторів, щодо відшкодування залучених коштів (одержаних товарів, виконаних робіт, наданих послуг) та виплати відсотків (чи без такої виплати)”.

Порядок формування державного боргу України здійснюється шляхом здійснення зовнішніх і внутрішніх запозичень та обслуговування вже існуючого боргу. Відповідно за типом кредитора державний борг поділяється на:

- внутрішній – заборгованість перед кредиторами всередині держави: Національним банком України (за позиками, одержаними для фінансування дефіциту бюджету, за компенсаційними виплатами населенню в Ощадбанку, сільськогосподарських підприємств, за показниками, віднесеними на державний борг); перед іншими банками; перед юридичними особами; перед іншими органами управління; інша заборгованість;
- зовнішній – заборгованість перед кредиторами за межами держави: за позиками міжнародних організацій; за позиками, наданими іноземними державами під гарантії уряду; за позиками, наданими іноземними банками; за позиками, наданими іноземними юридичними особами; інша заборгованість.

Розмір державного боргу України наведено в табл. 1.

Отже, як видно з табл. 1, Україна активно нарощує розмір державного боргу. Велетенська державна заборгованість важким тягарем лягає на економіку країни. Щоб розрахуватися з кредиторами, вона вимушена все більше ресурсів відволікати від потреб соціально-економічного розвитку. Це, у свою чергу, веде до скорочення витрат державного бюджету, згортання капіталовкладень і, як підсумок, до уповільнення процесів відтворення.

Таблиця 1

Державний і гарантований державою борг України [18]

Рік	Внутрішній борг, млн грн	Зовнішній борг, млн грн	Гарантований державою борг, млн грн		Загальна сума державного та гарантованого боргу
			внутрішній борг	зовнішній борг	
2005	19 188	43 956	0,1	15 000	78 144
2006	16 607	49 506,0	0,1	14.432	80 547
2007	17 806	53 487,9	1 000	16 449	88 744
2008	44 666	86 023	2 000	56 719	189 410
2009	91 070	135 926	14 062	75 825	316 884
2010	141 662	181 813	13 827	94 932	432 235

Згідно з міжнародними стандартами (Маастрихтською угодою), критичними вважаються боргові зобов'язання держави, які перевищують 60% від ВВП. Відношення державного боргу до ВВП України подано в табл. 2.

Таблиця 2

Відношення державного боргу до ВВП України [18]

Рік	Загальна сума державного та гарантованого боргу, млн грн	ВВП, млн грн	% ВВП
2005	78 144	441 452	17,7
2006	80 547	544 153	14,8
2007	88 744	720 731	12,3
2008	189 410	948 056	20,0
2009	316 884	913 345	34,7
2010	432 235	951 705	45,4

Як бачимо з табл. 2, залишаючись достатньо високим, рівень державного боргу України водночас не є критичним.

Зарубіжною економічною думкою проблеми державного боргу і його наслідків досліджуються вже більше 200 років. Причому донині вченими-економістами не сформовано єдиного погляду щодо впливу державного боргу на економічний розвиток країни-боржника. Однак більшість західних учених (Дж.Б'юкененом [6], Е.Меаде [15], Р.Масгрейв [17], Ф.Модільяні [16]) вважають, що державний борг є тягарем для суспільства, бо тягар державних видатків покладається на майбутні покоління, які вимушені платити податки для обслуговування боргу. Ці податки – не прості переноси доходу, а тягар на суспільство, оскільки за відсутності видатків, що фінансуються запозиченнями, вони не накладалися б, тоді як інвестори в облігації одержували б такий самий дохід від прибутковості фізичних активів, у які їх заощадження були інвестовані.

Тягар державного боргу визначається не стільки абсолютним обсягом боргу, скільки сумою платежів з його погашення, його відношенням до валового національного продукту.

Якщо державний борг зростає швидше, ніж зростає валовий внутрішній продукт, то обслуговування державного боргу може здійснюватися й за рахунок накопичення і споживання, тобто за рахунок зниження життєвого рівня населення.

Коли державний борг зростає в умовах припинення зростання ВВП або його падіння, то наслідки для країни-боржника можуть бути більш негативними. Накопичення

боргів з року в рік може призвести до поступового сповзання країни в боргову кабалу й навіть поставити на порядок денний питання про майбутню економічну незалежність та втрату політичних позицій у світовому співробітництві.

Для України наявність значного державного боргу й темпи його зростання, висока вартість державних запозичень становлять одну з найбільш гострих і невирішених проблем. Так, темп зростання державного боргу у 2010 стосовно 2005 р. становив 553%, у той час як темп зростання ВВП у 2010 відносно 2005 р. становив 215%. Якщо держава продовжить залучати позики такими ж темпами, то вже через кілька років настане момент, коли Україна буде не в змозі виплачувати відсотки й повертати кредити, які не зможе пролонгувати.

Основними чинниками, що активізували зростання державного боргу в Україні, є: незбалансованість державних фінансів з початку незалежності й хронічний дефіцит поточного рахунку платіжного балансу; нестабільність грошової одиниці; відсутність ефективної енергозберігаючої політики та надмірна імпортна енергетична залежність; суттєва потреба в інвестиціях на фоні тотального зниження інвестиційної активності; неможливість залучення коштів населення в банківський сектор; значний відтік капіталу за межі України й, відповідно, брак коштів для реалізації соціально-економічних перетворень.

Тому органи державної влади терміново повинні вжити заходів щодо недопущення безконтрольного зростання державного боргу. Зовнішні фінансові джерела потрібно розглядати з точки зору їх обсягу й з позицій ефективності використання. Питання подальшого залучення зовнішніх фінансових ресурсів потрібно вирішувати, насамперед, з позицій ефективного їхнього використання для економічного розвитку країни.

В Україні відсутність єдиної методології обліку умовних зобов'язань держави та єдиної інтегрованої бази даних істотною мірою перешкоджає проведенню ефективної бюджетної політики та не створює надійних підстав для уникнення боргових ускладнень. Пріоритетами фінансової політики держави повинні виступати здійснення зваженої боргової політики та утримання стабільного співвідношення державного боргу й ВВП, зведення бюджету з помірним дефіцитом і контролювання умовних зобов'язань держави. Для забезпечення керованості боргових процесів в Україні слід дотримуватися економічно безпечного дефіциту бюджету та обмежити зростання умовних зобов'язань держави. З метою забезпечення стабільності державних фінансів України в середньостроковій перспективі та запобігання різкому зростанню боргових зобов'язань уряду в період економічного спаду необхідно запровадити моніторинг й оперативний облік усіх видів фінансових зобов'язань держави, які потенційно можуть впливати на розмір державного боргу України, а також систему заходів, спрямованих на зменшення обсягу позикового фінансування ризикових і потенційно небезпечних форм.

Висновки. Сучасний етап формування боргових зобов'язань характеризується низкою специфічних особливостей. По-перше, в умовах глобалізації фінансових потоків, здійснення політики необмеженої відкритості щодо іноземних інвестицій певною мірою відбувається нівелювання меж між внутрішнім і зовнішнім боргом. По-друге, дедалі яскравіше унаочнюється посилення взаємозв'язку державних зобов'язань і зобов'язань господарюючих суб'єктів. Так, наприклад, попри те, що держава не має відповідати за зобов'язаннями недержавних фінансових структур, банкрутство провідних системоутворювальних кредитних установ може спричинити катастрофічні наслідки для платіжної системи країни, а відтак і для фінансової безпеки держави. По-третє, простежується практика перекладання боргових зобов'язань щодо кредитів, залучених під гарантії уряду, з господарюючих суб'єктів на державу.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є питання формування стратегії і тактики боргової політики України.

1. Вахненко Т. П. Державний борг України та його економічні наслідки / Т. П. Вахненко. – К. : Альтерпрес, 2000. – 152 с.
2. Вахненко Т. Государственный долг Украины: пути выхода из кризиса / Т. Вахненко // Экономика Украины. – 2000. – № 8. – С. 22–30.
3. Вахненко Т. Зовнішні корпоративні запозичення та ризики для фінансової стабільності / Т. Вахненко // Дзеркало тижня. – 2008. – № 6. – 16 лютого. – С. 9.
4. Вахненко Т. Концептуальні засади управління зовнішнім національним боргом України / Т. Вахненко // Економіка України. – 2007. – № 1. – С. 14–24.
5. Заруба О. Д. Моделювання взаємозв'язку дефіциту бюджету та економічної динаміки / О. Д. Заруба // Фінанси України. – 1997. – № 12. – С. 5–18.
6. Ключников И. К. Долги и кредиты в современной капиталистической экономике / И. К. Ключников, Ю. В. Пашкус, Н. В. Расков. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. – 234 с.
7. Кравчук Н. Я. Реструктуризація зовнішнього боргу / Н. Я. Кравчук // Фінанси України. – 2002. – № 10. – С. 63–71.
8. Кухарська Н. О. Міжнародна економічна діяльність України / Н. О. Кухарська, С. К. Харічкова. – Х. : Одиссей, 2006. – 456 с.
9. Кучер Г. В. Державний борг: історія і сьогодення / Г. В. Кучер // Фінанси України. – 1999. – № 2. – С. 16–22.
10. Осауленко О. Г. Проблема неплатежів в державному управлінні та шляхи її вирішення / О. Г. Осауленко. – К. : КНЕУ, 2001. – 48 с.
11. Панчук А. В. Державний кредит / А. В. Панчук – К. : Держ. торг.-екон. ун-т, 1995. – 20 с.
12. Федосов В. М. Государственные финансы / Федосов В. М., Огородник С. Я., Сутормина В. М. – К. : Лыбидь, 1991. – 342 с.
13. Школа І. М. Міжнародні економічні відносини / І. М. Школа, В. М. Козменко, О. В. Бабінська – Чернівці : Книги-XXI, 2007. – 544 с.
14. Buchanan J. Public Principles of Public Debt / J. Buchanan. – Irwin : Homewood IL, 1958. – 346 p.
15. Meade J. Is National Debt a Burden? / J. Meade // Oxford Economic Paper. – 1958. – № 10. – P. 163–183.
16. Modigliani F. Long-Run Implications of Alternative Fiscal Policies and the Burden of the National Debt / F. Modigliani // Economic Journal. – 1961. – № 71. – P. 730–755.
17. Musgrave R. The Theory of Public Finance: a Study in Public Economy / R. Musgrave. – New York ; Toronto ; London : McGraw-Hill Book Company, 1959. – 628 p.
18. Режим доступу : www.minfin.gov.ua.

Рецензенти:

Савич В.І. – доктор економічних наук, професор ПВНЗ “Галицька академія”;

Левандівський О.Т. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника.